

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Tel. (030) 10163
Postgiro 58. Abonnementenprijs f 5,50 per jaar. Buitenland f 7,- per jaar, voor
België f 6,-. Losse nummers f 0,30. Verschijnt wekelijks.

REDELIJKE KETTERIJ

Wij zitten in het hart van de vakantie. En als u naar dit toespraakje luistert in uw eigen huis, dan moet ik veronderstellen dat u een paar weken van aantrekkelijke vrijheid achter de rug hebt of ze nog verwacht. En misschien geniet u er nog van. In het algemeen betekent vakantie niet, dat men helemaal niets doet. Integendeel, zou ik bijna zeggen. De meeste mensen zijn zelfs heel actief. Maar zij zoeken bezigheden of ontspanning naar eigen keuze. En vooral het reizen leidt ons af van de zorgen of de sleur van het dagelijkse bestaan. Reizen betekent immers: zich verplaatsen in een andere wereld en zelfs in een andere tijd. Want in het buitenland is het bijna onvermijdelijk zich ook bezig te houden met de geschiedenis van de streek, waarin men zich bevindt.

Vanmorgen wou ik dan met u zo'n uitstapje maken in de ruimte en in de tijd. Vele duizenden van onze landgenoten bezoeken Zuid-Frankrijk. Ik bedoel nu niet de Azuren Kust, maar het gebied ten noorden van de Pyreneeën en in het bijzonder dat van Toulouse tot aan de Middellandse Zee.

Een bezienswaardigheid daarin is het stadje Carcassonne, omdat zich daar op de heuvelen de zogenaamde Cité verheft, een werkelijk machtige en massieve vesting omsloten door twee wallen. De gids zal u dan vertellen, dat sommige delen ervan nog dateren uit de Romeinse tijd en dat later vorsten van de Westgoten, Arabieren en Fransen hier hebben geheerst. Maar zeker zal hij ook stil staan bij de oorlog, die ridders uit Noord- en West-Frankrijk hebben gevoerd — op aansporen van de toenmalige paus — tegen de Zuidfranse Albigenen, aanhangers van een ketterse sekte. Die hadden drie eigen bisdommen, in het stadje Albi (waarnaar zij zijn genoemd) in Toulouse en Carcassonne. De oorlog, die in de dertiende eeuw tegen hen is gevoerd, werd voorgesteld als een ware kruistocht. De zegevierende ridders hebben zich daarbij schuldig gemaakt aan

onbeschrijflijke wreedheden, massale terechtstellingen, plunderingen en verwoestingen. In 1209 is Carcassonne na een beleg door hen veroverd. In de loop van de jaren, die daarop volgden, is de ketterij uitgeroeid, in dit geval letterlijk „te vuur en te zwaard”. Tenslotte is de vestingstad in handen gekomen van de Franse koningen, die haar nog meer hebben versterkt. In de vorige eeuw is zij geheel gerestaureerd; en onder de bouwwerken van de latere Middeleeuwen, voorzover die gespaard zijn gebleven, wel zonder weerga.

Met wat voor soort van ketterij heeft men hier nu te doen gehad? In deze streek van Frankrijk heeft tot aan de dertiende eeuw een opmerkelijke veelzijdigheid bestaan van religies, die men nauwelijks Christelijk kon noemen. De oorzaak daarvan was dat er veel godsdiensten een voedingsbodem hadden gevonden, die evenals het Christendom in het Oosten waren ontstaan, maar die later geleidelijk uit Europa waren verdreven. In het West-Romeinse rijk, dat tot in de vijfde eeuw is blijven bestaan, waren vele Aziatische religies tot hoge bloei gekomen, met name ook in Zuid-Frankrijk. Na de Romeinen hebben de West-Gothen in deze streken geheerst en van Toulouse hun hoofdstad gemaakt. Zij zijn Germanen, zij hadden geruime tijd in Oost-Europa gewoond en bij hun opmars naar het Westen allerlei Oosterse geloofsvoorstellingen meegebracht, die invloed bleven behouden, ook

personalia

Dr. A. L. CONSTANDSE. Geboren 1899. Opvoeding — voor het onderwijs — Franse en Spaanse taal en letterkunde; bijvakken filosofie en geschiedenis. Gepromoveerd op „Le Baroque espagnol et Calderon de la Barca”. Functie: redacteur Algemeen Handelsblad.

een lezing voor de vara-microfoon van zondag 2 augustus 1964

nadat zij het Christendom hadden omhelsd. In de achtste eeuw hebben de Arabieren, die uit Spanje kwamen, enige tientallen jaren over de gewesten ten noorden van de Pyreneeën geheerst. En na die tijd hebben nog vele predikers denkbeelden verkondigd die door de Katholieke kerk werden afgewezen. De Albigenzen zijn het meest beïnvloed door Perzische denkbeelden, die zich al hadden verbreid in de Romeinse wereld, merkwaardig genoeg in dezelfde tijd, dat het Christendom daarin sterk veld ging winnen. Men kan wel zeggen dat deze Perzische religies tot in de vijfde eeuw toe, dus aan de ondergang van het Romeinse rijk, de concurrenten zijn geweest van de Christelijke Godsdienst. Er was één beginsel in, dat door de Katholieke kerk als hoogst gevaarlijk werd beschouwd. Het hield namelijk in, dat de wereld niet geschapen was door één Godheid, maar door twee aan elkaar vijandige machten.

Eigenlijk kon men ook niet spreken van een schepping. Deze machten waren er eeuwig en altijd geweest en zij betwistten elkaar de heerschappij, van het verst denkbare verleden af tot op onze tijd. Zo was het heelal of de kosmos het toneel van een nimmer ophoudende strijd. Men heeft het ook wel een kosmisch drama genoemd. En het speelt zich niet af buiten de mensen, het weerspiegelt zich in onze eigen ziel. Men zou nu zeggen, dat het Christendom deze gedachte ook kent, en dat juist in de Middeleeuwen, toen de Albigenzen hun leer verkondigden, de mensen sterk geloofden aan de duivel. De duivel probeerde onze ziel aan God te ontrukken. Als iemand van de duivel bezeten was verstond hij de geboden van God niet meer. In feite, zo zou men denken, was er zo toch ook sprake van twee tegenstrijdige machten. Maar de theologen ontkenden ten stelligste, dat de wereld geschapen zou zijn door God en de duivel, en zij duldden niet, dat er werd getwijfeld aan de almacht van God. Zij gaven te verstaan, dat de duivel slechts zo lang werkzaam kon zijn als God wilde. En zij gingen op zoek naar de redenen, die volgens hen de Godheid zou kunnen hebben om de werkzaamheid van Satan nog te dulden.

De Albigenzen echter aanvaardden het feit, dat in het heelal en op aarde de macht van het boze eeuwig strijd voerde tegen het goede. Zij zeiden dat de mens onmiddellijk bij die worsteling was betrokken

ZOMERREGEN

Regen, regen, gij kleine regen,
Daar straks, van even terzijde, schuin.
Door de uchtendstilte neergezegen
Op klim- en struikroos van de tuin.

En nu, de vochtige naglans tegen
Uit mij, dit donker perk, gebeurd,
Regen, regen, gij kleine regen,
Eén witte bloem, die trilt en geurt.

P. N. van Eyck
Uit: Dichters van deze tijd.

ken en als het ware zelf op het slagveld stond. De overwinning op het kwaad, de verlossing uit de greep van het boze was aldus een vorm van zelfbevrijding, geen automatisch gevolg van de almacht van een goede God. Er zijn volgens hen twee werelden, die van het licht en die van de duisternis. De vorst van de duisternis valt herhaaldelijk binnen in het rijk van het licht. Omdat wij deel uitmaken van het heelal moet de zuiverheid van onze eigen ziel ook altijd worden beschermd en bevochten. Het is duidelijk dat wij hier hebben te doen met een religie, die sterk is gericht op de eigen zedelijke verantwoordelijkheid van de mens. Vandaar dan ook dat de Albigenzen van de geestelijkheid en de kerk eisten, dat deze zich niet zouden mengen in de strijd om aards gezag en rijkdommen. De beweging was gekant tegen het streven naar weelde en luxe en er waren zelfs aanhangers, die de voorkeur gaven aan gemeenschappelijk bezit. Wij spraken over Perzische invloeden en willen er nu twee van noemen. Want men ziet dan dat deze religie zich in feite ontwikkelde van een mythologie, een godenleer, tot een theorie omtrent het morele handelen van de mens. De Perzische mythologie vindt men vooral terug in de verering van de zonnegod Mithra, die werd voorgesteld als een glanzende held op een zonnewagen, getrokken door witte paarden. Een stralenkrans sierde zijn hoofd. Hij voerde de mensen aan in de aanval op de machten der duisternis. Zijn aanhangers stelden één deugd voorop: die van de strijdbaarheid. Maar het ethische element raakte wel op de achtergrond, toen Romeinse keizers de Mithradienst gingen begunstigen om de strijdbaarheid van hun soldaten te verhogen en zelf gingen bepalen, wat die onder duisternis moesten verstaan. Dit was trouwens niet het eerste en niet het laatste voorbeeld van het aanwenden van verheven leerstellingen voor politieke doeleinden. Van andere aard was de leer van de Perzische prediker Mani, die men eerder een wijsgeer en moralist dan een godsdienststichter zou kunnen noemen. Hij werd in het jaar 277 in de stad Babylon gekruisigd. Zijn volgelingen noemden zich Manicheeërs. Voor de leidende figuren van deze beweging golden strenge leefregels: zij mochten bijvoorbeeld geen vlees eten, geen wijn drinken, geen aardse goederen verzamelen en zelfs niet huwen. Men kon hier veel eerder spreken van morale dan van godsdienst, al was het waar, dat de volge-

„De Ark”

Humanistisch Vakantie- en
Conferentie-oord

Belvédèrelaan 14

N U N S P E E T

Goede verzorging,
mooie omgeving

VRAAG FOLDER

lingen wel in allerlei mythologische verhalen geloofden. Maar zoals wij zeiden: de theorie van het bestaan van twee aan elkaar vijandige machten ontwikkelde zich van een godenleer tot een mensenleer. Bij de eerste voorstelling van zaken hangt de uitslag van de strijd tussen licht en duisternis af van de goden. In het tweede geval van de kracht tot zelfbevrijding van de mensen.

U ziet, waartoe een vakantereis kan leiden, en welke bespiegelingen een bezoek aan Carcassonne kan uitlokken. Een humanist ontdekt namelijk in de leer van de Albigenzen iets, dat hem vertrouwd is. Als wij zouden moeten geloven in het bestaan van één almachtig opperwezen, dan is uit die eenheid moeilijk te verklaren, hoe wij overal tegenstellingen opmerken. Men kan licht en duister, goed en kwaad, vrede en oorlog, en welke contrasten er meer zijn, niet gemakkelijk herleiden tot de wil van één Godheid. Er zijn theologen die betogen dat wij dit opperwezen niet kennen. In dat geval weten wij ook niet wat het wil.

Is het niet redelijker in de werkelijkheid de werkzaamheid te zien van veel meer krachten en factoren, machten en stromingen, die op elkaar botsen? Dan echter blijkt pas goed, dat zij ons gedrag niet kunnen en niet mogen leiden. Dit moeten wij zelf doen op grond van menselijke oordelen. De moraal is een aangelegenheid van de mensen onderling, een wederzijdse overeenkomst. Die is niet voor alle eeuwen vastgesteld en gegeven. In de evolutie naar meer menselijkheid zien wij, dat ook de opvattingen over goed en kwaad evolueren. En dit is evengoed het geval in de kringen van gelovige als van ongelovigen. Er zijn vrijwel geen katholieken, protestanten of onkerkelijken meer die nog de leefregelen van een of twee eeuwen geleden respecteren. Zij bepalen hun gemeenschappelijke gedrag dus wel degelijk

— Er kunnen geen andere oorlogen bestaan dan burgeroorlogen, omdat alle mensen broeders zijn.

Mme Guibert.

— Wie niet in staat is een fout te maken, is tot niets in staat.

Abraham Lincoln.

„Essays of a Humanist”

by

Julian Huxley

U kunt dit boek tegen de prijs van f 15,— bestellen bij het „Humanistisch Verbond”, Oudegracht 152, Utrecht, giro 30.49.60.

zelf. Dat is een element van de menselijke vrijheid.

Maar in de persoonlijke vrijheid gaan wij nog een stap verder. Wij zien om ons heen allerlei situaties waarin wij onze houding zelf moeten bepalen en dus een keuze moeten doen in een wereld, die vol is van tegenstellingen. Niemand kan de verantwoordelijkheid voor zo'n beslissing van ons afnemen of overnemen. Hoe zou men kunnen zeggen dat ons gedrag is voorgeschreven door een wet of gebod, of deze nu goddelijk worden genoemd of niet? Want de dagelijkse praktijk bewijst ons, dat wij onophoudelijk zelf moeten besluiten, welke weg we zullen inslaan. Wij zijn, om zo te zeggen, veroordeeld tot verantwoordelijkheid. Die vrijheid is echter ook een vorm van waardigheid: het zou beneden onze stand zijn als wij werktuigen zouden wezen in de hand van wat zo gemakkelijk „een hogere macht” wordt genoemd. De mensen hebben immers bewezen, welke ontzaglijke vermogens zij zelf kunnen ontwikkelen ten goede of ten kwade. Niet alleen in de techniek, ook in hun gevoelens van liefde of haat, recht of onrecht. De Albigenzen zagen de bewijzen van de strijd tussen licht en duisternis in de ganse kosmos, dus ook in de mens. Wat dit betreft hadden zij in wezen gelijk. En zij mogen dan als ketterij vervolgd zijn geworden, van deze ketterij kan men de redelijkheid niet ontkennen.

A. L. CONSTANDSE.

lezingen voor de radio

zo. 9 aug. VARA 9.45 uur: S. L. Kwee: „Humanistisch toekomstbeeld”.

zo. 16 aug. VARA 9.45 uur: L. van der Wal: „Bijblijven?”

zo. 23 aug. VARA 9.45 uur: A. Katan: „10 % en nog wat?”

zo. 30 aug. VARA 9.45 uur: C. H. Schonk: „Als buitenkerkelijken echt samen praten”.

Lucius Annaeus Seneca is enkele jaren vóór Christus in de Spaanse stad Cordova geboren. Als hij in het jaar 65 door een bevel van keizer Nero gedwongen wordt zelfmoord te plegen, sterft met deze dichtersstaatsman-filosoof een figuur, die beurtelings als een heilige en als een huichelaar is beschouwd, maar in elk geval grote invloed heeft uitgeoefend op alle terreinen waarop hij werkzaam is geweest.

Zijn vader, die toen hij eenmaal naar Rome was verhuisd, ook daar al gauw beroemd werd als rhetor, heeft waarschijnlijk zelf zijn zoons onderricht in het leervak, dat voor een carrière in Rome onmisbaar was: de rhetorica. Maar hoe goed de jonge Seneca deze lessen ook in zich heeft opgenomen — en al zijn werken verraden, dat hij dat inderdaad heeft gedaan —, zijn belangstelling gaat dan in de eerste plaats uit naar de filosofie. Zijn leermeesters vindt hij voornamelijk bij de Stoa, maar helemaal orthodox in de Stoïcijnse leer is hij niet, hij „gaat”, schrijft hij later, „ook op verkenning uit in het kamp van anderen” en ontleent menige gedachte aan Epicurus.

Na een reis van het Oosten vestigde hij zich als advocaat in Rome, waar hij door zijn geweldige succes de afgunst opwekte van keizer Caligula, die er zelfs over dacht hem te laten doden. Alleen de overweging, dat die teringlijder het toch wel niet lang meer zou maken, deed de keizer van dit plan afzien. Seneca heeft inderdaad voortdurend te kampen gehad met een zwakke gezondheid. Onder de regering van keizer Claudius publiceerde Seneca zijn eerste filosofische geschrift, waarschijnlijk de verhandeling over „De woede”, waarin vol afschuw gesproken wordt over de wreedheid van Caligula, maar dan in 41 treft hem een zware slag: op instigatie van 's keizers vrouw Messalina wordt Seneca door Claudius verbannen naar Corsica. Hij bleef er acht jaar. Hier schrijft hij o.a. de beroemde troostbrief aan zijn moeder Helvia, waarin hij haar aanspoort niet te treuren over het lot dat hem getroffen heeft. Verbanning immers kan hem als Stoïcijn geen leed brengen, daar de wijze aan alles wat van buitenaf tot hem komt, geen waarde hecht en dus in staat is alle zogenaamde rampen standvastig met gelatenheid te dragen. Maar dit is niet meer dan theorie. Het verblijf op Corsica is door Seneca wel degelijk als een ramp gevoeld, en dat hij wanhopig heeft verlangd naar het leven in Rome bewijst de troostbrief die hij richtte aan Polybius, een invloedrijke gunsteling van de keizer. Polybius' broer was gestorven en de brief wil in schijn Polybius troosten over dit verlies. In werkelijkheid is het een soort smeekschrift om gratie, waarin Seneca zich niet ontziet Polybius zelf en vooral ook de gehate Claudius op de meest kruiperige manier te vleien. Geen wonder dat hij zich later schaamt over dit stuk. Het is waarschijnlijk ook op Corsica, dat hij zijn tragedies schrijft. In onze ogen staan deze leerdrama's die op declamatie berekend schijnen, ver ten achter bij de Griekse voorbeelden waarvan het bewerkingen zijn, maar

op de Engelse toneelschrijvers van de zestiende eeuw, op het Franse klassieke drama en op Vondel heeft Seneca een invloed gehad die men moeilijk kan overschatten.

De val van Messalina brengt verandering: Agrippina, Claudius' vierde vrouw laat hem in 49 terugroepen en draagt hem de opvoeding op van haar zoon uit haar eerste huwelijk, de troonpretendent Nero. Inderdaad volgt Nero in 54 zijn stiefvader op, en gedurende de eerste vijf jaren van zijn keizerschap, een periode die bekend is geworden om het voortreffelijk bestuur, wordt het Romeinse Rijk praktisch geregeerd door Seneca en zijn vriend Burrus, de kommandant van de garde.

De lijkrede die Nero uitsprak ter nagedachtenis van Claudius was opgesteld door Seneca, maar tegelijk nam deze in een geestig maar uiterst venijnig schotschrift wraak op zijn vijand die hem eens verbannen had. In zijn geschrift over „De zachtzinnigheid” schildert hij, hoe een vorst behoort te zijn. Wat Seneca bijzonder kwalijk is genomen is het feit dat hij, blijkbaar om zijn positie te handhaven en zo te kunnen werken voor het staatsbelang, berust heeft in vele dingen, waartegen hij zich behoorde te verzetten. Zo heeft hij geen protest laten horen, toen Nero zijn stiefbroer Britannicus, die door de achteruit gezette Agrippina tegen hem werd uitgespeeld, uit de weg liet ruimen en toen Nero er tenslotte toe overging zijn eerzuchtige moeder te laten vermoorden, stelde Seneca de brief op, waarin Nero de senaat meedeelde, dat Agrippina een aanslag op zijn leven had beraamd en vervolgens na de mislukking daarvan de hand aan zichzelf had geslagen. Als Nero zich langzamerhand geheel aan de invloed van zijn leermeester heeft onttrokken, tracht deze ontslag te nemen, maar Nero verleent hem dit niet. Maar Seneca trok zich zoveel mogelijk terug en wijdde zich aan zijn filosofische studie. Uit deze laatste periode stammen o.a. zijn ZEDEKUNDIGE BRIEVEN, waarin hij zich uitspreekt over alles en nog wat: hij protesteert met kracht tegen de wreedheid van de gladiatorenspelen, bepleit de slaven als mensen te behandelen, en veroordeelt de moord op grote schaal, die oorlog heet. („Ik ben geen volmaakt wijs man en zal het nooit worden. Ik ben al tevreden, als ik dagelijks mijn fouten verminder en mijn tekortkomingen bestrijd”). Zelfopvoeding en naastenliefde, goed doen en edel leven, dat is het wat Seneca zijn lezers aanbeveelt, en al is hij er stellig niet in geslaagd leer en leven altijd met elkaar in overeenstemming te brengen, dat hij meende wat hij schreef, heeft men niet te betwijfelen.

Als in 65 de samenzwering van Piso tegen het leven van Nero wordt ontdekt, wordt ook Seneca als medeplichtige genoemd en Nero laat zijn leermeester het bevel overbrengen zelfmoord te plegen. Met grote onverschrokkenheid — hij ontbiedt nog schrijvers om hun een lang afscheidswoord te dicteren — zoekt Seneca dan de moeizaam komende dood.

LIBBE VAN DER WAL.